

Надія Валентинівна Білоусова,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

вул. Графська, 2, м. Ніжин, Україна

Тетяна Володимирівна Гордієнко,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

вул. Графська, 2, м. Ніжин, Україна

КОМПЕТЕНТІСНИЙ АСПЕКТ ПЕДАГОГІЧНИХ УМІНЬ

У статті подається розмаїття визначень професійних умінь через призму компетентнісного підходу. Педагогічні вміння вчителя розглядаються як важливий компонент педагогічної діяльності, відповідно поняття «педагогічне вміння» визначаємо як володіння гнучкою системою усвідомлених, цілеспрямованих, взаємопов'язаних розумових і практичних дій, які дозволяють учителю успішно виконувати навчально-виховні функції в умовах, що змінюються.

Ключові слова: *уміння, знання, навички, педагогічні вміння, компетентність, професійна компетентність, педагогічна майстерність, педагогічна діяльність.*

Вирішення складних завдань, що стоять перед школою, об'єктивно вимагає істотного покращення професійної підготовки вчителів у системі вищої педагогічної освіти. Загальновідомо, що у зміст професійно-педагогічної підготовки студентів входять світогляд педагога, професійні якості особистості; певна система знань, якими повинен володіти педагог; система умінь у основних видах діяльності; система умінь у галузі засвоєння знань і формування якостей особистості; контроль за процесом власної діяльності і діяльністю учнів, аналіз результатів діяльності та ін.

У педагогічній психології, загальній дидактиці і методиках окремих дисциплін багато уваги приділяється проблемам формування у студентів умінь і навичок. Розкриттю закономірностей генези навчальних умінь, навичок, формуванню їх сприяли теоретико-методологічні праці психологів П. Я. Гальєріна, В. В. Давидова, А. Н. Леонтьєва, Н. Ф. Галізної, В. В. Чебишевої, педагогів С. Я. Батищева, М. М. Скаткіна, Е. Л. Мілеряна, Д. О. Тхоржевського, С. А. Шапоринського.

Суттєвий вклад у вирішення проблеми формування умінь і навичок внесено теоретико-методологічними дослідженнями Ю. К. Бабанського, Е. П. Ільїна, Г. Я. Лернера, М. І. Махмутова, Л. І. Новікової.

Метою пропонованої статті виступає теоретичне обґрунтування визначення сутності педагогічних умінь, як основного показника педагогічної майстерності та професійної компетентності вчителя.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року зазначається, що оновлення її цілей і змісту, модернізація структури та організації має здійснюватися на засадах компетентнісного підходу. Це свідчить про те, що професійна підготовка вчителя спрямовується на якісно інший характер результатів навчання: формування пізнавальної самостійності, впевненості

у власних можливостях, умінь застосовувати знання у процесі прийняття рішень, підвищення функціональної і загальнокультурної обізнаності.

Професійно-педагогічна компетентність, за словами Н. Кузьмінної, це здатність педагога перетворювати спеціальність, носієм якої він є, у засіб формування особистості з урахуванням обмежень і приписів щодо навчально-виховного процесу відповідно до вимог педагогічної норми, в якій він здійснюється; це сукупність умінь педагога як суб'єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою кращого вирішення педагогічних завдань [3, с.89].

А. Маркова розрізняє у професійній компетентності учителя два аспекти: процесуальний (педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, особистість учителя) та результативний (навчання і навченість, виховання і вихованість) [5, с.282].

Отже, професійна компетентність учителя – це джерело й критерій ефективної професійної діяльності в системі освіти, умова формування і розвитку мотивів, цінностей, інтересів особистості, яка прагне самоствердитися у власній педагогічній діяльності, реалізувати творчий потенціал, проявити свої здібності, завоювати авторитет.

Професійна компетентність оцінюється рівнем сформованості професійно-педагогічних умінь. Педагогічні вміння вчителя розглядаються як важливий компонент педагогічної діяльності, а їх формування як основну частину системи професійно-педагогічної підготовки. У зв'язку з цим виправданий є підвищений інтерес дослідників до проблеми формування професійно-педагогічних умінь.

Педагогічні вміння виступають найважливішим компонентом професійної підготовки вчителя, оскільки рівень їх розвитку обумовлює ступінь майстерності педагогічної діяльності. Успішне розв'язання проблеми формування педагогічних умінь студентів у теорії і практиці педагогічної

освіти залежить від науково обґрунтованого визначення сутності поняття «педагогічні вміння», виявлення механізмів і видів педагогічних умінь, розробки ефективних засобів їх формування.

Звертаючись до існуючих в науці різних дефініцій поняття «уміння» в літературі, знаходимо два протилежних поглядів відносно його змісту. Згідно першого із них, уміння – це «набута у досвіді майстерність, готовність, здатність людини швидко і легко знаходити прийоми вирішення проблеми, що може виникнути при засвоєнні нових навичок і знань» [6, с.52].

Уміння, за визначенням, що подано у словнику професійної освіти – це здатність надійно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок [6, с.61].

Планомірному формуванню умінь сприяє розуміння суб'єктом взаємозалежності мети діяльності, умов і засобів її досягнення, знання правильної послідовності дій і операцій, а також можливості контролювати доцільність своїх дій у процесі виконання їх. Уміння розвивається від початку вироблення вправності до набуття майстерності. В цьому процесі формується система дій, які орієнтовані на істотні сторони об'єкта, уміння стає узагальненим, зникають зайві операції, частина дій автоматизується.

Більш змістовне за попередні визначення уміння дає Педагогічна енциклопедія: «Уміння – це можливість ефективно виконувати дії у відповідності з метою і умовами, в яких відбувається дія» [1, с.11]. Характеризуючи вміння, автори зазначають, що вміння передбачає використання раніше отриманого досвіду, певних знань. Без знань немає умінь. Знання і вміння – дві нероздільні і функціонально взаємозв'язані частини будь-якої цілеспрямованої дії.

А. Г. Ковальов визначає уміння як «набуту здатність людини цілеспрямовано і творчо користуватися своїми знаннями і навичками у процесі практичної діяльності» [1, с.12].

Д. Г. Левітес зазначає, що вміння «є результат оволодіння новою дією (чи способом діяльності), який заснований на певному знанні і використанні його у процесі вирішення певних задач» [1, с.12].

Отже, більшість дослідників вважають, що вміння за своїм характером, передбачають завжди свідоме встановлення між метою і умовами або способами їх виконання; за структурою – це сукупність різних знань і навичок; за механізмом реалізації – це самостійне перенесення відомих способів поведінки в нові умови.

Прибічники іншого погляду, навпаки, вміння вважають як перехідну ланку від знань до навичок. Так, у публікаціях Л. Н. Лаврової, Н. Д. Левітова, А. С. Линди сутність уміння розглядається як володіння більш чи менш складною системою дій і операцій, які підпорядковані єдиній усвідомленій цілі, і використовуються людиною в нових для неї умовах на основі набутих знань і навичок.

Коментуючи таку позицію, Ф. Н. Гоноволін зауважує, що на основі отриманих знань можна

вміти що-небудь робити, але ще не володіти навичками цієї роботи. [7, с.24].

Широке наукове обґрунтування поняття «уміння» дає Є. А. Мілерян з позицій психолого-педагогічних закономірностей формування загальнотрудових політехнічних умінь. Дослідник трактує уміння як надзвичайно складне структурне поєднання почуттєвих, інтелектуальних, емоційних якостей особистості, які формуються і проявляються у свідомому, доцільному, успішному здійсненні нею дій, що забезпечують досягнення поставленої мети діяльності в умовах, котрі змінюються [7, с.33].

Існує і інший погляд на сутність уміння, коли воно визначається через здібність. Але здібності самі собою безпосередньо не забезпечують успішне виконання дій, хоча і опосередковано впливають на успіх у їх виконанні, створюючи умови для швидкого і міцного набуття знань, умінь і навичок як чинників, що безпосередньо впливають на успішне виконання відповідних дій.

Пріоритетне місце в розробці проблеми педагогічних умінь належить працям О. А. Абдуліної, С. Б. Єлканова, С. І. Кисельгофа, Н. В. Кузьміної, Л. Ф. Спіріна, З. О. Шварцмана та ін. Так, педагогічне вміння трактують як набуту людиною здатність на основі знань і навичок виконувати певні види діяльності в умовах, що змінюються.

О. А. Абдуліна стверджує, що кожне педагогічне вміння можна розглядати як певну сукупність інтелектуальних і практичних дій, цілеспрямованих і взаємопов'язаних, які виконуються в певній послідовності, «володіння способами і прийомами навчання і виховання, засноване на усвідомленому застосуванні психолого-педагогічних і методичних знань» [6, с.23]. Дослідниця вважає, що саме глибока теоретична основа надає педагогічним умінням цілеспрямований, усвідомлений характер, і виділяє дві основні ознаки педагогічних умінь – акумулювання і актуалізація психолого-педагогічних знань (перш за все) і певна кількість цілеспрямованих і взаємопов'язаних дій, що виконуються у визначеній послідовності.

Отже, аналіз і узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми визначення сутності поняття «уміння», виявив, що різні автори виділяють такі стійкі ознаки сутності педагогічних умінь:

- усвідомлений і цілеспрямований характер;
- їх основу складають знання, навички;
- вони включають способи і прийоми виконання дій;
- передбачають творче використання знань;
- являють собою готовність до виконання дії;
- мають здатність переносити дії в нові умови, ситуації;
- виступають формою функціонування теоретичних знань;
- характеризуються якістю, точністю, швидкістю функціонування;
- являють собою сукупність, систему взаємопов'язаних дій, що виконуються в певній

послідовності;

- мають в основі узагальнення, що дозволяє переносити, використовувати вміння в різних ситуаціях.

Відсутність єдиної думки у визначенні поняття «вміння» пов'язане з його багатозначністю і зв'язками з багатьма підструктурами особистості – її спрямованістю, особливостями психічних процесів (увагою, волею, почуттями, сприйняттям, мисленням, відчуттями, емоціями, пам'яттю), знаннями, навичками, звичками, біопсихічними властивостями (темпераментом, віковими особливостями).

Оскільки педагогічні вміння виявляються і функціонують у педагогічній діяльності, то необхідно показати їх місце у структурі діяльності вчителя. Педагогічна діяльність як складна динамічна система, наголошує В.О.Сластьонін, має свою специфічну структуру, до складу якої входять численні елементи. В структурі педагогічної діяльності важливо виділити ту елементарну клітину, функціональну одиницю, яка містить у собі її основні специфічні властивості, способи її функціонування, протиріччя руху. Такою функціональною клітиною виступає педагогічна дія як єдність цілі і змісту. Здійснення педагогічної діяльності відбувається в результаті умілого виконання вчителем ряду розумових і практичних педагогічних дій, які передбачають організацію взаємодії між суб'єктами навчально-виховного процесу (учнями, їх батьками, колегами-вчителями, адміністрацією школи).

Одна і та сама діяльність може реалізуватися за допомогою різних дій; одна і та сама дія може входити у різні види діяльності. Кожна окрема педагогічна дія – це сукупність операцій, які певним чином упорядковані і утворюють спосіб діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браже Т. Г. Развитие творческого потенциала учителя / Т. Г. Браже // Москва : Педагогіка. – 1999. – № 8. – С. 89 – 94.
2. І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 2-е вид., допов. і перероблене – Київ: Вища школа., 2004. – 422 с.
3. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – Москва : Высшая школа, 1990. – 119 с.
4. Майстерність педагогічного спілкування в професійно – орієнтованих ситуаціях: Навчально – методичний посібник / Укл. Андрущенко Т. В., Осаволук О. А., Шевчук М. О.; За заг. ред. М. О. Шевчук. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДУ імені Миколи Гоголя, 2007. – 124 с.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
6. Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах / Под ред. В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых. – Брянск: Издательство Брянского государственного университета, 2003. – Кн.1 – 174 с.
7. Тетюнина Е. Д. Научно-теоретическая компетенция учителя и ее влияние на характер результатов обучения: дис. к. пед. наук / Санкт-Петербург. гос. ун-т пед. маст. – Санкт-Петербург, 1999. – 224 с.
8. Шевчук М. О., Андрущенко Т. В. Шлях до скарбу знань: Навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ / За заг. ред. М. О. Шевчук. – Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 114 с.

Спираючись на наявні знання, педагог формулює вихідні позиції: теоретично співвідносить предмет, засоби і передбачуваний результат своєї діяльності, – які виступають керівництвом до педагогічних дій. В основі педагогічних умінь лежать не гіпотетичні знання, а знання дієві, ті, що реально управляють, спрямовують діяльність. Оскільки вміння означає володіння педагогом гнучкою системою дій, знання, які лежать у їх основі, теж повинні володіти гнучкістю, широтою, рухомістю, тому що вони можуть бути застосовані в широкому діапазоні можливих варіацій. Вирішена вчителем пізнавальна педагогічна задача переходить у форму практично-перетворювальних виконавчо-операційних дій.

Природа і закономірності формування педагогічних умінь не можуть бути висвітлені без зв'язку їх із знаннями й навичками, оскільки в будь-якому виді людської діяльності, включаючи й педагогічну, знання, вміння і навички виступають у складній взаємодії.

Отже, спираючись на дані теоретичного аналізу, визначаємо поняття «вміння» як синтетичну властивість особистості володіти гнучкою системою усвідомлених, цілеспрямованих, узагальнених, взаємопов'язаних розумових і практичних дій, що ґрунтуються на здібностях, знаннях і навичках, і дозволяють успішно виконувати діяльність у змінних умовах. Поняття «педагогічне вміння» визначаємо як володіння гнучкою системою усвідомлених, цілеспрямованих, взаємопов'язаних розумових і практичних дій, які дозволяють учителю успішно виконувати навчально-виховні функції в умовах, що змінюються. Сутність педагогічного вміння полягає в оволодінні теоретичними (розумовими) і практичними діями в їх єдності, спрямованими на успішне виконання професійної діяльності.

Надежда Валентиновна Белоусова,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры педагогики,
Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя,
ул. Графская, 2, г. Нежин, Украина

Татьяна Владимировна Гордиенко,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры педагогики,
Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя,
ул. Графская, 2, г. Нежин, Украина

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ АСПЕКТ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УМЕНИЙ

За время обучения в вузе студенты должны овладеть системой важнейших психолого-педагогических и предметных знаний, умений и навыков, которые бы обеспечили квалифицированное выполнение профессиональной деятельности. В статье дается разнообразие определений профессиональных умений через призму компетентного подхода. Профессиональная компетентность оценивается уровнем сформированности профессионально-педагогических умений. Это свидетельствует о том, что профессиональная подготовка учителя направляется на качественно иной характер результатов обучения. Педагогические умения учителя рассматриваются как важный компонент педагогической деятельности, а их формирование как основную часть системы профессионально-педагогической подготовки. В связи с этим оправдан является повышенный интерес исследователей к проблеме формирования профессионально-педагогических умений. В педагогические психологии, общей дидактике и методиках отдельных дисциплин большое внимание уделяется проблемам формирования у студентов умений и навыков. Понятие «умение» определяем как синтетическую свойство личности обладать гибкой системой осознанных, целенаправленных, обобщенных, взаимосвязанных умственных и практических действий, основанные на способностях, знаниях и навыках, и позволяют успешно выполнять деятельность в изменяющихся условиях. Соответственно понятия «педагогическое умение» определяем как владение гибкой системой осознанных, целенаправленных, взаимосвязанных умственных и практических действий, которые позволяют учителю успешно выполнять учебно-воспитательные функции в изменяющихся условиях.

Ключевые слова: умения, знания, навыки, педагогические умения, компетентность, профессиональная компетентность, педагогическое мастерство, педагогическая деятельность.

Nadezhda Belousova,
Ph.D., Assistant Professor at the Faculty of Pedagogy,
Nizhyn Gogol State University
2, Hrafska Str., Nizhyn, Ukraine

Tatiana Hordienko
Ph.D., Assistant Professor at the Faculty of Pedagogy
Nizhyn Gogol State University
2, Hrafska Str., Nizhyn, Ukraine

COMPETENCE ASPECT OF PEDAGOGICAL SKILLS

While being training at the university, students must master the key system of psycho-pedagogical and subject knowledge and skills that could ensure qualified performance of professional activities. The article deals with a variety of definitions of professional skills through the prism of the competence-oriented approach. Professional competence is assessed by a level of formation of professional pedagogical skills. It means that teacher training is directed to learning outcomes of different characters. Teachers' pedagogical skills are understood as an important component of educational activities, and their formation as the main part of the system of vocational and educational training. In this regard, researchers' increased interest to the problem of formation of professional and pedagogical skills is justified. In pedagogical psychology, general didactics and methods of separate disciplines much attention is paid to the problems of formation of students' skills. The concept of «skills» is defined as a synthetic property of the individual possessing a flexible system of conscious, purposeful, generalized interconnected thinking who is able to act, basing on abilities, skills and knowledge, as well as to successfully perform operations in variable environments. Thus, the concept "pedagogical skills" is defined as the possession of a flexible system of conscious, purposeful, related to mental and practical actions that allow a teacher to successfully carry out teaching and educational functions within a changing environment.

Keywords: ability, knowledge, skills, pedagogical abilities, competence, professional competence, pedagogical mastery, pedagogical activity.

Подано до редакції: 1.12.2016 р.

Рекомендовано до друку: 16.12.2016 р.

Рецензент: д.пед.н., професор А. М. Богуш